

УДК 354+502.3

Цимбалюк С.Я.

Університет державної фіскальної служби України

ЕКОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ЯК СКЛАДОВА ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Економічний розвиток будь-якої країни світу, включаючи Україну, визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. Для оцінки рівня життя використовуються кількісні та якісні показники. Одним з найбільш відомих і популярних показників є Індекс людського розвитку (ІЛР) (до 2013 року «Індекс розвитку людського потенціалу», англ. *Human Development Index*) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя різних країн і регіонів. ІЛР, розроблений у 1990 році Програмою розвитку ООН (ПРООН). Він є зведеним показником, що спирається на середні статистичні дані і включає в себе 3 показника: середня очікувана тривалість життя, рівень освіченості населення (середня кількість років, витрачених на навчання та очікувана тривалість навчання) та рівень економічного розвитку (валовий національний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності в доларах США).

У 2015 році Україна за ІЛР посіла 81 місце зі 188 країн (у 2014-му – 83, у 2010-му – 69) – значення індексу дорівнює 0,747 (за оцінками фахівців цей показник належить до категорії високого рівня людського розвитку). За період із 1990-го по 2014-й значення ІЛР зросло із 0,705 до 0,747 балів, або на 6 %, в середньому – на 0,024 % за рік [1]. За критеріями досліджуваного індексу, найкраща ситуація в нашій країні із освітою та грамотністю, значно гірші показники зі станом здоров'я та тривалістю життя, а найгірші – із рівнем життя.

Порівняння індексів тривалості життя, освіченості та рівня життя дає можливість уточнити пріоритетність відповідних програм людського розвитку і необхідні розміри фінансування їх. Водночас ІЛР не враховує багато параметрів, що забезпечують можливості вибору, і є цінними для людей. У зв'язку з цим триває постійна робота з удосконалення методики його розрахунку та доповнення його іншими синтетичними показниками [2].

Сімейство індикаторів, які вимірюють ІЛР, періодично розширюється, а сам індекс піддається істотному коригуванню. Так, для аналізу розвитку суспільства з 2010 року в Доповіді про розвиток людини додалися три нові показники: ІРЛ, скоригований з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), Індекс гендерної нерівності (ІГН) і індекс багатовимірної бідності (ІББ) [3].

Проте, розрахунок індексу людського розвитку дозволяє оцінити лише рівень добробуту людей досягнутий на конкретний момент часу. В той же час цей показник не враховує ряд факторів, що обмежують можливості розвитку наступних поколінь. В результаті цього, найвищі позиції у рейтингу можуть займати країни, що обирають руйнівні стратегії екстенсивної експлуатації природних ресурсів. Саме тому, виникає нагальна потреба у розробці індексу, який дозволить оцінити потенціал збереження досягнутого рівня людського розвитку у перспективі. Протягом останніх років до вирішення цієї проблеми долучилися провідні експерти з усього світу. Зокрема, 28 – 29 січня 2013 року у Парижі за ініціативою Офісу звіту про людський розвиток, відбувся семінар, в межах якого обговорювалися питання щодо доцільності включення різноманітних індикаторів сталості та *екологічності* до розрахунків ІЛР. Проблемою розробки та обґрунтування індексів у таких країнах як Великобританія, Канада, США та ін. займаються спеціальні інститути. На міжнародному рівні даною проблемою займаються численні агентства, організації та комітети, такі як ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, Всесвітній Банк, Комітет екологічного моделювання (ISEM), Європейська комісія, ОЕСР, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та ін. [4]. Як приклади наводимо показники, які пропонується використовувати для обрахування ІЛР:

1. Екологічно адаптована внутрішня продукція (*Environmentally adjusted net domestic product, EDP*), використовується при екологічній корекції національних рахунків та вираховується за формулою: $EDP = (NDP - DPNA) - DGNA$, де NDP – чиста внутрішня продукція, DPNA – вартісна оцінка виснаження природних ресурсів, DGNA – вартісна оцінка екологічного збитку (розміщення відходів, забруднення повітря та водойм тощо).

2. Показник «дійсних заощаджень» (*genuine (domestic) savings*) (GS), який запропонований і розрахований Всесвітнім Банком: $GS = (GDS - CFC) + EDE - DPNR - DMGE$, де GDS – валові внутрішні заощадження, CFC – величина знецінення вироблених активів, EDE – величина витрат на освіту, DPNR – *величина виснаження природних ресурсів*, DMGE – *збиток від забруднення навколишнього середовища*. Всі показники беруться у відсотках від ВВП. Проведені на основі даних методик розрахунки показали величезну розбіжність між традиційними економічними показниками і екологічно скоригованими. На тлі економічного зростання часто спостерігався екологічний занепад.

3. Агрегований індекс «живої планети» (*Living Planet Index*) – показник, розроблений для моніторингу стану біологічного різноманіття планети. Отримана оцінка публікується в рамках щорічної доповіді Всесвітнього Фонду Дикої Природи (*World Wild Fund*).

4. Показник «*екологічний слід*» (*The Ecological Footprint*) вираховується міжнародною організацією *Global Footprint Network*, він виражає міру тиску

людини на навколишнє середовище у вигляді площ територій і акваторій, необхідних для видобутку ресурсів та утилізації відходів.

7. Індекс *екологічної стійкості*, що був визначений в доповіді, підготовленій групою вчених з Єльського і Колумбійського університетів для Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2001 Environmental Sustainability Index).

9. Дійсний показник прогресу (Genuine Progress Indicator, GPI) – спроба створення альтернативи ВВП, на відміну від якого даний показник враховує *екологічні* та соціальні аспекти розвитку. Включає в себе наступні складові: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходу, витрати на оборону, термін «життя» предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток.

Таким чином, не дивлячись на те, що методика розрахунку ІПР має бути розширена та вдосконалена, це не зменшує його значення як принципово нового інструмента вивчення суспільного прогресу, затверджуючи нову ідеологію розвитку в якій пріоритетом є не лише економічне зростання, а й людина з її можливостями, стан середовища, в якому вона мешкає і яке вона має передати нащадкам.

Перелік використаних джерел:

1. Індекс людського розвитку – 2015: Україна посідає 81-е місце серед 188 країн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/>
2. Назарова О.Ю. Статистична оцінка індикаторів соціально-демографічного розвитку // Економічний форум. – 2012. – №1.
3. Марушевський Г.Б. Індикатори збалансованого розвитку: позиція України в міжнародних рейтингах // Державне управління. – 2015. – №20. – С.141 – 146.
4. Іващенко Т. Ю. Індекс сталого людського розвитку: методика і практика дослідження // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 118 (частина II). – С. 161 – 169.